

Jakabffy Tamás

MERRE VAN ÉZSAU HANGJA?

I. Denuo vacuum Transsilvanum

Kerestem mindenhol, felforgattam érte kortársaim korhű kortudatát, leakasztottam és mögéje néztem az irodalomképnek is, de valahogy úgy látszik, elkallódott az érzelmesség, legalábbis a sodró, a röstelkedés nélkül megmutatkozó. Morzsikák maradtak ugyan egynémely versbe parancsolva – s nagyon nem utolsó ez az életforma sem –, mégis...

Bárgyú összetörtséggel néztem magamba: gyermekded kísérlet volt rögtön az irodalommal kezdeni, és főleg egy olyan, amelyiknek házatáján kinézett s künnmarasztalt látogató egy szánandó pszichopata, nem is beszélve a frivolitás határát még csak meg sem közelítő kicsinyke *irodalomról*. Ez persze elvileg még nem kínálná föl azt, hogy a bőségesen színes – és teszamazt szecessziós – érzelmességet is föltétlenül ki kéne utálni vagy tudomást sem kellene venni róla. Mégis: hova lett? Ha a legkedvesebbet elvették tőled (nem *most*, hanem egy valamelyik *akkor* zűrzavarában), akkor azt már *most* nem úgy fájlalod, ahogyan *akkor*, hanem úgy, ahogy *most* dukál. Vagyis az érzelmesség mint az érzelmek kifejeződése nem energia és nem anyag, mert nem marad meg; helyette a csiszolt intellektus újszerű káprázatainak irodalmilag formalizált (nem megformált!) (vissza)idézése az obligált egyenruha – divat ide vagy oda, de az egyenruhánál mindig csak „oda”. Vagy az uniformis újfent, máig is a túlélés első számú feltétele? A *különösség* tehát mint uniformis. Modernizmusviták, de capo. De ne bonyolódjunk.

Csakhogy míg az idegbeteg férfi vagy a nemiségre kacsintó félmondat evakuálásáról erretájt jól bezsírozott és megbízhatóan működő futószalag gondoskodik, addig a legőszintéb-

ben és ártatlan aprólékossággal megnyilatkozható érzelmes-ség komolyabb vállalkozáshoz meg sem fogan. S ez már az öncenzúrán (mint Mattüveghegyen) is túli – inneni? – mélytudatos és személyes doméniumában történik, azaz nem történik. Vajon a felsőbbségbe fajult szeméremérzet hivatalos irodalmi közvéleménnyel lepaktáló titkos közlekedődényei sejthetők az érzelmes irodalom vákuumában? Vagy az a nyújtott lépés, amellyel jeleseink a meghaladandó *úzust* próbálják meghaladni, miközben az irodalom magas partjairól átallanak lenézni az érzelmesség *kráterébe*? Vagy feltételezhető, hogy a mai Zsoltik, Istvánkák, Árpik olyan különleges érettséggel húzódnak a koravén megfontoltság zugolyaiba, hogy holnap a meghatottság vagy az önfeledt hejehuja szavai már meg sem érintik őket?

A szöveg maga fenyeget itt vissza: e tetszetősen logikus dagály – mint fentebb is – lám, követelményként könyvelhető el, meggondolás nélkül. Holott sokkal tisztességesebb a köznapisommázás, hogysem beiktathatatlan lenne itt, esetleg a többi *helyett* is: hiányzik a meleg érzelem a lapokról. Mintha legalábbis az írógép brekegését kellene fogyasztani a megnyilvánulás ünnepe helyett.

Rágondolván az érzelmességre – mint tárgyra és körülményhatározóra, íróink hallgatólag, ám kölcsönös megértésben lépnek át egy közbülső grádicsot: kései újtárgyas hitvallások és az értelmileg aládúcolt pszichologizálás között vagy újra fehér foltot (*hic sunt leones!*) vagy – kényelmesebb esetben – semmit sem vesznek tudomásul. Ha reflexió, akkor legyen értelmező, ha élmény, akkor legyen okosan, kifejtve feldolgozott. A líra dobálja körül a szentimentumot damaszkuszi, rózsafanyelű metaforákkal, amelyek hangsúlyozottan utaljanak a többszörös áttételesség istenkísértő légtornájára.

Errefelé mostmár csak sejtelmes experimentumokra szorulhat, aki érzelmes irodalomeszményt is dédelget, mert e szép haza úgy késte le a modern fölötti szemléletmód toleranciáját, akár az Etna felfakadását: térben is. Az irodalmi élet bunkereinek állandó alapzaja a suttozás. Ott néhány keser

alkimista műhelykedik, akik még/már tudják a szerepöröm, a clownság, a vendégszövegek értelmét. De az érzelmességet messziről félik ők is; az „érzékeny” és „személyes hangú” írásművészet fülszöveg-kopott minősítése már annyira rima és átgondolatlan, hogy hovatovább ki sem hiányolja az immunitást a kapitális átejtésekkel szemben.

Frontok és kódos vonalak, kiskulik-nagyhalak társadalmi szerződése, pályakezdsnek háromévi kényszermunka a világ fenekén, irodalompolitikai szlalomok és irodalompolitika – *egyáltalán* –, szépemlékű veteránok megtépázott utópiái, világnézet mint stigma, öngyilkosok és emigránsok, doktrinérek és precizözök, kiszámított, *fáradtságos* négermunkával „tiszteességessé” erőszakolt elsőoldalak, kitagadott vitatkozók, szerkesztőségek bohémós ricsajozása, irodalomtörténész áltudorok könyveinek csillagászati és jó (jobb) írók füzetkéinek épp csak el nem hanyagolható példányszáma, másodállású rágcshálók és lejárt rugójú borisszák, a naeztjólmegmondtam esztétikai enedrendűsége, Vezéríró-Vezérköltő számára felhordott tonnányi tömjén és gszsula, havasi romantika és urbánus tucatkurtácskák, gittegyleti önkielégülők avagy öntudatos zsenik, filozofikus hajlamúaktól föld alá rühellt publicizmus, böhöm lábjegyzetekben sóhajtozó nagyvilágvágy. És vidék, keserűen.

Végülis mi köze mindennek az érzelmességhez? Közbeszól a tapasztalás, hogy hiányok kimagyarázásához többnyire a regionális sajátosságokat szokás megfacsnari, s a szánombánom önsajnálattá (mítosszá is) és vaddá vérmesül. Csak-hogy, ha az érzelmes irodalom ravasz hiátusa nem az érzelm- vagy kultúraszegénységet jelzi is, mindenképp a vállalás *valamelyik* csődjére utal. Az újabb világteremtések valamelyik csődjére. Elfelejtettük, mi a dolgok neve; elvesztettük az azonosíthatóság és felidézhetőség igazi képességét. Metaforakényszer bujkál bennünk, amely a kelleténél jobban elmossa a tények kontúrjainak *tényszerűségét*. Megköszönjük a kötelesség teljesítését, *már* a szabatosságért is koszorú jár. Pedig az érzelmesség tényének megfogalmazása még nem

igazán bűntény. Gellert kapott képzetek és más szűkebb napoknak elébe siető hibernálástudat (tudat?) zárja be az író; fölkészülés egy elhitt elvárásra, amely sehogy sem mérhető.

Igen, valamikor öncenzúra volt, a látásmód tilalomfája az érzelmesség ellen. Ma ösztön van. Kulturális ösztönök eszerint tanulhatók – a köztudat nevelő turpisságai halálkomoly feltételes reflexeket ébresztenek: ha kigyullad a korszerű irodalom lámpácskája, akkor kitervelünk, szabályozunk, fontosán bújtatunk. A cselekvés egyenességéhez vagy drasztikus tényszerűségéhez elfogyott a hitelfedezet, (mert) ízlésünk annyira kifinomult, hogy az érzelmességet az érzelgősségtől már nem tudjuk elválasztani. Valamikor retrográd volt, polgári az *érzés* maga, semmi acél, semmi mosoly a jövőnek vagy építőtelep, munkaverseny és mozgalmárok; s bár rég volt, nagyon rég, itt úgy maradtunk az örökséggel. Mit sem érzünk persze a lendületéből, az rég elkopott, sok egyébbel együtt, a megtépázott szótár maradt. Felfűzött szavak szöveg helyett. Építkezni kellett modernül, megideologizált főnevekből, névmásokból és indulatszavakból. No és az ige! A ható ige használati területe megoszlott. Fönt a szabadság égnek emelt keze, lent a folyamodásé lett. A mozzanatos ige gyanús volt, nem elég elkötelezett. A *hinni* ige emigrált, a *kell* viszont szolgálati autót és elvtársi kiváltságlevelet kapott. Persze ez ama bizonyos *nyomorúság* földrajzilag ismerősen betájolható hegyecskeín-mezőcskéin nem igazán meghatározó – mert nem „releváns” – oka az érzelmesség észrevétlen száműzésének. Az okok későbbiek (is) és bujaságuk – mint ahogy valóságuk – rejtőzködő természetű. Mert ez az irodalom közben állami leltári számot viselő kevéske íróasztal körül ácsorog, időben messzire tervezve tovább magát, ahogy illik, és életképességét szavakban méri. Lehetőleg férfias szavakban, marconán és mégis titokzatosan kívülre-belülre, sajátos érzelm-nyelvében is az oldalágiság nem merészelt sejtésével.

II. Magyarázat, következmény

„... Csak egytől félhettem,... hogy
érzelmeim olyan abnormálisan képzettek s
bölcsek lesznek végül, hogy a legszeretet-
tebb lényekkel se tudok már szeretetről
kommunikálni.”

Lászlóffy Aladár: *A boszorkány*

Mi lenne, ha egy esszé teljes tömegében a szeretetről szólna, de nem a keresztény hittan és etika körében otthonos fogalmak holdudvarával? Nyilván az történe, hogy értelmesen gondolkodó, de bizonyos formális elvárásokkal – hivatkozások, citátumok, korszerű vagy pusztán felkapott nevek kötelező igényével – élő olvasók, íróársak szorongva menekülnének valamely fenomenológiai, etikai stb. műbe, keresvén *ezt a szót*, ellenőrizvén, hogy ennek a szónak van-e „szakirodalmi” érvénye.* Az igazságot azonban nem parafrázisok és nem a jól informáltság (műveltség!) emeli magasba, hanem a meggyőződés szabatos tisztasága. Másrészt az történe, hogy nem fogadná be mindenki e szeretetről szóló esszé tétjét („szócséplés”, „üresjárat”, „szívdöglesztés”), vagy már magát a szót is visszaküldené a rokokóba. Pontosan így: *a szót*, a hangalakot. A megfogalmazásra pedig nincs más mód – de gyávaság megfutamodni a megfogalmazás elől. És éppúgy gyávaság a nyilvánvalóan szeretetre vonatkozó tartalmat racionalizáltabb pótkifejezésekkel illetni, esetleg intellektualizmus felé hajlító jelzővel eltréfizni, mintha legalábbis „eufemizálásra” szorulna.

Nem volna mindez érdekes, hogyha a *szeretet* szó még csak nem is „bátor” kiejtése az irodalomban nem tenné a kimondót az érzelgősség és az anakronizmus vádjának céltáblájává. Egyetlen behelyettesíthetetlen szó; vádlói tulajdonképp még

* A *szeretet* szó jelentéshangulatának válságát gyanítjuk abban is, hogy differentia specificára talált a *keresztényi* jelzőben. Vállalom: a *szeretet* önmagában hordja az egyetemes kivételnélküliséget. A jelző – bármifajta – fölös cicoma.

a strukturalizmus tanulságait is (pedig az rég történt) – mint sarujukról a port – lerázták.

Magyarázatul szolgál és következményként felfogható mindez arra, hogy az érzelmesség jegyeit szavak erejében vagy erőtelenségében keresni csiszolatlan lélekre, elmére vall. Az érzelmesség tulajdonképpen a lélek legmélyebb realizmusa, amelynek azonban felső határa könnyen téveszthető. Szenvelgők, pozőrök, zsonglőrstilizták rozoga földvára itt a határállomás.

(De a világ azért nagy, mert a jogok és opciók megszámlálhatatlanok. A jelentőségek szférájában a racionalista Justitia csupán szemét lesütő cseléde a lelkiismeretnek, aki egyedül, csakis egyedül képes megfogalmazni valóság és igazság szellemi fényévekre becsülhető távolságát.)

1989